

др Момир Милојевић,
редовни професор Правног факултета у Београду

СЕМИНАРИ ИЗ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА (1)

Изучавање и пропагирање међународног права одавно је добило врло широке размере у свим крајевима света, иако не толико колики је његов домаћај.

I - ДЕЛАТНОСТ АКАДЕМИЈЕ ЗА МЕЂУНАРОДНО ПРАВО

Несумњиво највиши теоријски ниво имају предавања која се сваког лета одржавају у Академији за међународно право у Хагу (2). Истовремено се одржавају семинари на којима углавном слушаоци постављају питања предавачима и тиме подстичу расправу о појединим питањима. То је прилика да се ближе разјасне поједина питања која се у предавањима понекад само овлаш помену па могу да оставе недоумице. Писац ових редова је могао у то да се увери 1968, када је, сада већ покојни *Colliard*, био подстакнут да ближе коментарише споразуме између Југославије и Румуније о изградњи бране у Ђердапу и 1983. када је један слушалац исправљао омашке које је учинио Ермакора (*Felix Ermacora*) у погледу положаја мањина на Косову.

Академија је развила и друге облике рада као што су студије у Центру за истраживање међународног права и међународних односа, које се одржавају по завршетку предавања. Свакога лета две групе одабраних учесника (на енглеском и француском језику) обрађују поједине видове једног ширег проблема. Далеко већи значај имају семинари који се сваке године одржавају у некој земљи Азије, Африке и Латинске Америке (3).

(1) Реч "семинар" означава све повремене скупове без обзира на њихов службени назив. Зато ће се у раду употребљавати и посебни називи као што су "саветовање", "округли сто" и сл. Не односи се на сталну делатност установа или удружења који се баве кодификацијом међународног права као што су Институт за међународно право и Удружење за међународно право. Нешто скраћени делови овог рада, с редакцијским насловима, објављени су у "Архиву за правне и друштвене науке", 1993, бр. 1, стр. 207-214.

(2) Основаној 1923. уз помоћ Карнегијеве задужбине. Делатност Академије материјално помажу владе, међународне организације, националне установе и појединци. Академија није радила за време другог светског рата а после рата њен рад је обновљен 1947. Од Југословена у Академији су предавали Живојин Перић (1929), Милорад Стражнички (1933, 1939), Јурај Андраси (1937, 1951), Ђорђе Тасић (1938), Милан Бартош (1963), Натко Катичић (1970), Милан Шаховић (1972, 1986) и Ђура Нинчић (1977). Предавања је пратио велики број слушалаца из Југославије од којих су неки објавили о њима и белешке у часописима. Посебан испит за диплому положио је Жељко Матић (1960).

(3) Од 1969. до 1988. одржано је двадесет таквих семинара. Неки семинари су, почев од 1974, организовани у сарадњи са Институтом Уједињених нација за образовање и истраживање (УНИТАР).

Највиши теоријски ниво имају научни скупови који се, почев од 1968. повремено одржавају у седишту Академије у Хагу. До сада су одржани скупови посвећени међународним трговинским споразумима (1968), правним видовима економске интеграције (1971), човековој средини (1973 и 1984), праву на здравље (1978), праву на развој (1979), новом међународном економском поретку (1980), праву мора (1981), решавању спорова о новим природним изворима (1982), будућности међународног права у вишекултурном свету (1983), прилагођавању структуре и метода Уједињених нација (1985) и мирном решавању међународних спорова у Европи (1990) (4). Од непроцењивог је значаја што се предавања у Академији и излагања на научним скуповима објављују па тако постају доступни ширем кругу корисника (5). Не мањи значај имају посебни подухвати као што је издавање колективног дела о међународним организацијама (редактор *René - Jean Dupuy*) 1988. године, које за свој узор има таква дела из међународног права (1968, редактор *Max Sørensen*, у којем је једно поглавље написао др *Милан Шаховић*), међународних организација (1980, редактор *Georges Abi-Saab*, издавач UNESCO) и људских права (1978, редактор *Karel Vasak*, издавач такође UNESCO, објављено на више језика).

II - СЕМИНАРИ У ЈУГОСЛАВИЈИ

Значајан допринос развоју међународног права дали су многи национални институти и удружења за међународно право, међу којима су најпознатији радови америчког и француског удружења. И Југословенско удружење за међународно право може тиме да се похвали, иако је хронично патило од новчане оскудице. Упркос томе, успело је да, примера ради, организује научне скупове о Уједињеним нацијама и регионалним организацијама (1969) (6), суверености (1969) (7), међународној безбедности и сарадњи у два маха, у време када су почињали први разговори који ће довести до сазивања Конференције о безбедности и сарадњи у Европи (1972) (8) и пред почетак припремног састанка за први састанак представника држава потписница Завршног акта у оквиру континентета у Београду (1977) (9). Томе треба додати научне скупове посвећене посебним питањима као што су правни положај учесника у савременим оружаним сукобима (1972) (10), Уједињене нације, море и Југославија (Сплит, 1974) (11).

Са становишта општег међународног права највећи значај су имала саветовања о новим тенденцијама у развоју међународног права, која је организовао Институт за међународну политику и привреду 1961. и (заједно

(4) Скупови 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984. и 1985. организовани су са Универзитетом Уједињених нација.

(5) О значају Академије вид. R.-J. Dupuy, *La contribution de l'Académie au développement du droit international*, "Recueil des Cours de l'Académie de Droit international de La Haye", 1973, t. 138, pp. 45-74.

(6) Излагања учесника су објављена у "Југословенској ревији за међународно право", 1969, бр. 2.

(7) Излагања учесника су објављена у "Југословенској ревији за међународно право", 1969, бр. 3.

(8) Излагања учесника су објављена у "Југословенској ревији за међународно право", 1972, бр. 2-3.

(9) Нека излагања су објављена у "Југословенској ревији за међународно право", 1977, бр. 1-2.

(10) Излагања учесника су објављена у "Југословенској ревији за међународно право", 1975, бр. 1-2. Први скуп посвећен хуманитарном праву одржан је од 21. до 23. септембра 1963. на Правном факултету у Приштини.

(11) Излагања учесника су објављена у "Нашој законитости", 1974, бр. 7-8, "Југословенској ревији за међународно право", 1975, бр. 1-2 и "Морнаричком гласнику".

са Правним факултетом у Загребу) 1978. године (12). На првом скупу је доминирало питање коегзистенције, чија ће нека правна начела бити страније разматрана на посебним саветовањима која је, такође, организовао Институт 1963. и 1964. године (13). Уопште узев, у Југославији је посебна пажња поклањана раду Уједињених нација, па то важи и за област међународног права, о чему сведоче не само бројни радови и зборници радова, већ и посебни скупови посвећени Уједињеним нацијама. Довољно је, примера ради, поменути тродневни научни скуп на Факултету политичких наука у Загребу (1971) поводом 25. годишњице Уједињених нација (14). Томе треба додати саветовање о употреби нуклеарне енергије у Институту за упоредно право (1963).

Када је реч о Уједињеним нацијама посебно место имају људска права. Тој нежној биљци никада није било довољно неге, а Дан права човека (10. децембар) био је повод многим скуповима са којих су остали писани трагови. Поменимо само оне који нам се чине значајним. Један од њих, одржан 10. и 11. децембра 1980. на Брду код Крања, у организацији Института за народносна впрашања, био је посвећен заштити мањина у систему Уједињених нација у светлу југословенског нацрта Декларације о правима мањина (15). Према нашем суду био је садржајнији него курс који је Felix Ermacora одржао две и по године касније у Академији за међународно право у Хагу (16).

Научни скуп одржан 10. децембра 1987. у Институту за криминолошка и социолошка истраживања био је тематски ужи и односио се на вербални политички деликт. Међутим, он је био значајан по томе што је био први скуп на којем се говорило савременим, вишестраначким али строго научним језиком, онако како је дољиковало значају теме (17). Први пут је тада проговорила наша мисао ослобођена политичких и других стега које су се још увек осећале на Брду код Крања (када је један шеф јавно "исправио" једну дугогодишњу службеницу што је у свом слободном излагању "одступила" од "закључака колегијума"!?). Да ли је то био почетак пробоја наговештеног на седници Секције за спољнополитичка питања и међународне везе Савезне конференције ССРПЈУ од 21. октобра 1987 (18). У том духу одржан је научни скуп у Будви (18. и 19. маја 1989) с темом: "Права човека и савремена кретања у криминалној политици" али који је превазишао њене оквире (19).

(12) Излагања на тим скуповима су објављена 1961 (и на француском језику) и 1979.

(13) Уводна излагања о седам правних начела која су разматрале Уједињене нације објављена су у "Годишњаку Института за међународну политику и привреду" за 1963, односно 1964. годину а студије о њима у посебној збирци "Кодификација принципа миrolубиве и активне коегзистенције", Београд, 1969. и допуњене у збирци "Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation", Belgrade, 1972. О тим питањима је расправљано и на симпозијуму о односима између држава у данашњим условима организације међународне заједнице, који је одржан у Српској академији наука и уметности (1964).

(14) Радови су објављени у часопису "Политичка мисао", 1972, бр. 2-3 и у посебном зборнику "Развој и перспективе Уједињених народа", Загреб, 1973.

(15) Радови су објављени у часопису "Razprave in gradivo", 1981, шт. 13-14. То је био својеврсни и остварени наставак рада започетог научним скуповима о расној дискриминацији и заштити мањина, одржаним на Универзитету у Сарајеву 1972. и 1973. године. Реферати припремљени за скуп 1972. објављени су у "Југословенској ревији за међународно право", 1971, бр. 2. и 3.

(16) F. Ermacora, *The Protection of Minorities before the United Nations*, "Recueil des Cours", 1983, v. 182, pp. 247-370.

(17) Радови су објављени у "Зборнику Института за криминолошка и социолошка истраживања", 1989, бр. 1 и у посебној књизи "Мисао, реч, казна", Београд, 1989.

(18) В. Димитријевић, *Међународно заштићена људска права и Југославија*, "Анали Правног факултета у Београду", 1987, бр. 6, стр. 715-727.

(19) Радови су објављени у књизи под наведеним насловом 1989. у два издања.

Најшире оквире разматрање људских права је добило на тродневном научном скупу у Загребу, одржаном од 6. до 8. децембра 1989, поводом 200. годишњице Француске револуције, 40. годишњице Свеопште декларације о људским правима и 320. годишњице Свеучилишта у Загребу. Организовао га је Правни факултет, у сарадњи с Југословенским форумом за људска права и правну сигурност грађана, Југословенским удружењем за грађанско процесно право, Одбором за људска права и демократске слободе грађана и Југословенским виктимолошким удружењем (20).

Годину дана касније, желели бисмо да не буде последњи пут, у Београду је, 10. и 11. децембра 1990, одржан "Округли сто" у организацији Института за међународну политику и привреду, Центра Уједињених нација за људска права и Европског савета. Иако је тема била "Сличности и разлике између универзалних и европских стандарда заштите и унапређења права човека", велики део расправе заузела су разматрања о условима за пријем у Европски савет (посебно веза између пријема у чланство Европског савета и приступања Конвенцији о правима човека) и о прилагођавању југословенског правног поретка захтевима универзалних и европских конвенција (21). Разумљиво је да је последње питање изазвало највећу пажњу учесника, те би било корисно да се нађу средства потребна да се та излагања објаве.

Такође би користило да се објаве и бројна саопштења на научним скуповима посвећеним појединим питањима од посебног значаја за Југославију. Пре свега имамо у виду скупове посвећене пловидби Дунавом и његовим притокама кроз векове у Српској академији наука и уметности (1979), међународним уговорима и правном систему Југославије (у организацији Савезног секретаријата за иностране послове, Института за упоредно право и Института за међународну политику и привреду, 1982), спољнополитичким изазовима Југославије (које је одржано 29. маја 1990. у организацији Центра за марксизам Универзитета у Београду) и југословенској кризи и међународном праву (у организацији Форума Института за међународну политику и привреду, 17. новембра 1991).

III - СЕМИНАРИ У АУСТРАЛИЈИ 1990.

Одржавање скупова је све скупље, па више није довољно њихово везивање за скупштине или конференције националних или међународних удружења (што се одавно практикује). Тако се траже многи "спонзори" који желе и могу материјално да помогну. Нису више у питању путничке, туристичке и хотелске агенције и друге организације које могу имати неку везу са скупом, већ једноставно сви који желе да плате своју рекламу. Организаторима су потребна велика средства не само за техничко организовање скупа (путни трошкови и дневнице се већ само изузетно плаћају), већ и за објављивање радова које је све скупље.

Све се то могло запазити током лета 1990, када је у Аустралији одржана 64. Конференција Удружења за међународно право (International Law Association). Конференција, одржана у Бродбичу, на Златној обали, од 19. до 25. августа 1990, била је средишњи догађај (22), али су њени учесници који су имали више новца и слободног времена могли да учествују на семинарима

(20) Радови су објављени у "Зборнику Правног факултета у Загребу", Додатку броју 6/1989. и "Нашој законитости", 1989, бр. 11-12 и 1990, бр. 2. Не знамо да ли је случајно тај скуп изостављен у хроници важнијих догађаја на Правном факултету у Загребу 1988-1991, објављеној у "Зборнику Правног факултета у Загребу", 1991, бр. 6. У хроници су иначе наведене све годишњице Факултета, па и ванредна седница "у поводу агресије" на Хрватску, од 16. октобра 1991.

(21) Уводно излагање је имала др Нина Вајић, доцент Правног факултета у Загребу.

(22) За појединости М. Милојевић, *Конференција Удружења за међународно право*, "Архив за правне и друштвене науке", 1991, бр. 4, стр. 523-539.

о разним питањима међународног права, одржаваним у другој половини августа и почетком септембра 1990.

Аустралијски национални универзитет у Канбери организовао је семинар о улози сагласности у развоју међународног права на крају XX века. Семинар је одржан од 14. до 17. августа, а расправљало се о праву на развој, заштити људских права и употреби силе. Они који су више окренути будућности имали су прилике да о томе више размишљају на два семинара одржана у Кернсу 17. и 18. августа. На једном се расправљало о предлогу Космичке агенције из Кел Јорка да се у том месту изгради космичка трговачка лука, а на другом о аустралијском одговору на питање о заједничкој будућности, тј. заштити човекове средине. То је био својеврсни аустралијски одговор на документ Уједињених нација "Наша заједничка будућност", а главни стручни посао обавио је Комитет за заштиту средине Аустралијског огранка Удружења за међународно право. То је практично био увод у Конференцију Удружења, на којој је разматрано питање даљинског загађивања ваздуха (23).

Азијски центар за проучавање права Универзитета у Мелбурну организовао је, такође 17. и 18. августа, дводневну конференцију о пацифичком региону и међународном праву. Углавном се расправљало о међународноправним питањима која се тичу држава пацифичког региона, посебно о проблему избеглица (такође на дневном реду Конференције Удружења), док је пола дана посвећено разматрању развоја међународног права у пацифичком региону. После Конференције Удружења у Канбери је, 1. и 2. септембра, одржана Конференција о међународном трговинском праву, коју је организовао Аустралијска академија наука.

Писац ових редова учествовао је на семинару о најновијем развоју међународног права у Сиднеју, 28. августа 1990. Семинар је одржан у старим и дограђеним просторијама Аустралијског института за међународне односе, а под окриљем Аустралијског огранка Удружења за међународно право. Разматрана су само нека питања, у ствари само четири питања, али су у вези с њима додирнута многа друга питања међународног и унутрашњег права. За сваку тему био је унапред одређен извештач, после чијег је уводног излагања следила дискусија.

1. Најдуже је говорио *Ina Brownlie* у уводној речи о најновијем развоју у области одговорности држава. Према њему то је најтежи проблем у међународном праву. Има чудну историју, везану за право у рату и миру. Развијало се кроз судску и арбитражну праксу, што је задавало муке извештачима Комисије УН за међународно право. Није тешко рећи да постоји одговорност, али тешкоће почињу када треба рећи шта све повлачи одговорност. Посебно је тешко питање основа одговорности: на основу чега треба утврђивати одговорност? Како прикупљати доказе? Многи још не схватају разлику између субјективне и објективне одговорности. Али и када познају основна начела треба их применити на различите области као што су коришћење минерала с морског дна, људска права или заштита средине. У тим областима различите су противправне радње. Неке од њих повлаче објективну одговорност. Исклада је довољан рад државних органа у службеном својству, а некада је потребна и намера. Некада постоји претпоставка одговорности (нпр. службеника у компанијама и корпорацијама).

Понекад је тешко пронаћи праве изворе јер их неки виде и ван права, што, на пример, важи за људска права. Који су извори у тој области? Једно је опште међународно право, друго регионално, а треће национално. Свако од њих другачије одређује стандарде и поступак за заштиту. Исто важи и за заштиту средине и загађивање. О чигледним чињеницама се придаје различити значај. Зато неке државе као извор прихватају само уговорно право (нпр. САД), сматрајући се несаговорним за кршење Свеопште декларације о

људским правима и обичајног права (што показује и изјава о прихватању надлежности Међународног суда правде на основу факултативне клаузуле). У пракси се час позива на посебне изворе, час на опште међународно право, или се одговорност тражи у систему међународног права (24) или у праву о корпорацијама. Много зависи од тога ко тумачи и примењује правила међународног права, да ли дипломати, судије или стручњаци техничари.

2. Друга тема се односила на режим минерала на Антарктику и истраживања, што још увек интересује само мали број држава (међу којима и Аустралију), али ће у будућности бити једно од најзначајнијих питања међународних односа. Уводно излагање је имао *Bill Bush*, директор Секције за Антарктик у аустралијском Департману (министарству) за спољне послове и трговину, које се свело на анализу Конвенције о антарктичким минералима (усвојене 2. јуна 1988. у Велингтону) и став Аустралије према њој.

Конвенција уводи мораторијум истраживања и коришћења минерала у сврхе ван Конвенције. Дозвољене су само делатности у складу с Конвенцијом и посебним планом потврђеним на основу чланова 48. или 54. (чл. 3. Конвенције). Оквири дозвољене делатности утврђени су у члану 4. Конвенције. У циљу очувања равнотеже интереса право деловања је ограничено. Поставља се питање тумачења јер се појмови "науке" и "научног истраживања" различито схватају. У члану 4. се постављају "начела" уместо правних правила.

Конвенцијом се успостављају институционални механизми контроле, али су они у рукама држава које имају своје законе. У том склопу посебно место добија контрола невладиних делатности (као што су туристичка путовања) држава неугворница (чл. 7. Конвенције). Осетљива су питања надлежности и држављанства (националне припадности). И решавање спорова има своје особености. Предвиђени су непосредни преговори и обраћање Антарктичком форуму.

Аустралијска влада је, 22. маја 1989, одбила да прихвати Конвенцију, али то није коначан став јер се предлажу преговори о заштити средине Антарктика (говор министра спољних послова и трговине од 17. августа 1990). Томе би се могло додати да је за ступање на снагу Конвенције потребно да је ратификује 16 држава (од 20 саветодавних страна Уговора о Антарктику), а међу њима морају да буду Аргентина, Аустралија, Чиле, Француска, Нови Зеланд, Норвешка, Велика Британија, САД и СССР.

Како је приметио *L. Street* Уговор о Антарктику (1959) је забранио стицање суверености а дозволио коришћење у научне сврхе. Сада се и то уређује. Конвенција се односи на минерална богатства, али ће свакако у даљем раду доћи до проблема које разматра Комитет за културно наслеђе Удружења за међународно право, па је и ова расправа на семинару својеврсни наставак Конференције Удружења (25).

3. Трећа тема се тичала Камбоџе, тачније правних видова решавања тог проблема. У уводној речи је *Ken Berry*, саветник у аустралијском Департману за спољне послове и трговину, предлог о међународном надзору избора назвао изазовом. Он се пита како Уједињене нације могу да обављају неку унутрашњу службу у једној земљи. Као посебно је поставио питање да ли је Пол Пот извршио међународно злочин против сопственог народа, имајући у виду Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида (26).

4. Са далекосточних тема учеснике је вратила расправа о међународним видовима заштите државне тајне. У уводној речи је професор *D. G. T.*

(24) На пример када је у питању загађивање мореуза од танкера нејасно је да ли се одговорност изводи из конвенција о мореузима или из правила о заштити средине.

(25) За рад Конференције М. Милојевић, *нак. дело*, стр. 535-536.

(26) Слушајући га подсећамо се сличних оптужби против Чаушескуа и његових сарадника за геноцид над румунским народом.

Williams, са Универзитета у Оксфорду, истакао да државе различито схватају појам државне тајне, па је пракса судова различита. Имајући у виду случај *Spycatcher* он је напоменуо да се, на пример, књиге о британским државним тајнама могу штампати у САД, где се о тајнама пише у новинама. Било је случајева да се објављују и тајне САД. Посебан је значај државних тајни које се тичу борбе против тероризма и уопште питања државне безбедности. То има утицаја и на пријатељске односе између држава.

Председавајући *Michael Kirby*, председник Апелационог суда Новог Јужног Велса, приметио је да је питање шта је државна тајна релативно и да зависи од тога шта државе скривају од јавности. Према његовом мишљењу није свеједно да ли су у питању одбрамбени планови или писање о терористичким акцијама. Шта је државна тајна за Јужну Африку а шта за Либију?

Коментаришући случај "*Spycatcher*" *Norman Reaburn*, тужилац из Канбере, је истакао да овај и слични случајеви показују противречности у аргументима о државној безбедности. У Аустралији од 1949. постоји обавештајна служба која од 1956. има свој статут. Она је под надзором Сената, а влада јој је одала признање за рад на спречавању кривичних дела. Рад службе је уређен законима у којима су одређене границе овлашћења. Њихово поштовање обезбеђено је системом надзора. Посебна пажња посвећена је објављивању поверљивих података. Једно је обавештавање јавности а друго објављивање тајни. Јавни интерес Аустралије говори против таквог објављивања.

У сваком случају државе се морају споразумети о својим интересима и ускладити унутрашње и међународно право, посебно с прописима о људским правима и слободама. Међународна правила о основним људским правима и слободама допуштају ограничавање права и слобода у интересу безбедности, али то није ближе одређено и омогућава злоупотребе. То посебно важи за кривично право које прописује извесна кривична дела против државне безбедности. Делатност обавештајне службе и служби безбедности мора се кретати у границама потребним за спречавање кривичних дела, онолико колико захтева заштита друштва. Према мишљењу председавајућег највећу гаранцију представља израда закона од стране парламента, који истовремено врши надзор, али је случај "*Spycatcher*" показао да је значајан и рад судова.

Поводом ове теме, која у ствари треба да претходи раду Удружења за међународно право на питању правила о сигурности (27), развила се жива расправа у којој су покренута многа питања из односа међународног и унутрашњег права, посебно једнаке примене међународног права. Питање је посебно важно у земљама *common law*, у којима постоји независност извршне и судске власти. Извршна власт може некога гонити а суд га ослободити. Због тога се поставља питање како заштитити међународни интерес. Једини је начин да сви државни органи једнако примењују међународно право којем су сви подређени и у којем нема такве одвојености власти као у унутрашњем праву (28). У систему правосуђа не би смело да буде спорова *non justiciables* (*L. Street*).

У вези с радом судова јавља се општи проблем признавања или непризнавања судских одлука или захтева за екстрадицију. Нарочито се не признају кривичне пресуде које имају само територијално дејство. Таква политика држава онемогућава заштиту међународних интереса (за разлику од националних интереса). Државна сувереност не може да буде разлог за одбијање сарадње у примени права (*J. Brownlie*).

Изнето схватање изазвало је посебну расправу. *J. Collier*, са Универзитета у Оксфорду, сматра да се уноси мала забуна због мешања међународ-

(27) За рад Удружења М. Милојевић, *гип. дело*, стр. 533-534.

(28) То је код нас приметио и Г. Гершић, *Данашње дипломатско и консуларно право*, I, Београд, 1898, стр. 15.

ног јавног и међународног приватног права, јер није исти систем признавања и извршавања страних одлука. На то је председавајући (*M. Kirby*) приметио да судови понекад не праве разлику између међународног и унутрашњег, јавног и приватног права. Стране судске одлуке могу да буду засноване и на унутрашњем и на међународном праву, или само на једном од њих. Улога судова је да штите јавни интерес и када је у питању тајна.

Посебно је додирнуто питање екстрадиције, а кад се она помене неизбежно се наметне расправа о политичким и неполитичким кривичним делима, јавним и приватним интересима. У политичка кривична дела сврставају се дела која се тичу државне тајне и уопште државне безбедности. Зато не би требало правити аналогију између политичких кривичних дела и јавног права (*I. Shearer*, професор Универзитета Нови Јужни Велс). До изједначавања политичких кривичних дела и јавног права дошло је у пракси Латинске Америке у којој се јавни интерес поистовештавао с политичким режимима. Тако је предмет тајне постало праћење рада политичких противника (*P. Nygh*), на шта је председавајући (*M. Kirby*) приметио да у демократским системима рад политичара и странака не представља државну тајну. Професор Универзитета у Сиднеју *J. Crawford* сматра да се поставља питање личне тајне и да њу чине подаци из приватног живота појединаца. Међутим, како је приметио председавајући, у Аустралији не постоји никаква категоризација или класификација тајни.

По завршетку семинара одржана је лепа свечаност поводом формалног почетка рада Фонда за стипендирање на последипломским студијама који носи име познатог интернационалисте Џулиуса Стона (*Julius Stone*, 1907-1986). После основних података о оснивању Фонда и средствима (прилог је дала и породица), било је говора о животу и раду Стона који је предавао у Енглеској, Новом Зеланду и Аустралији. Фонд ће бити при Универзитету Новог Јужног Велса у Сиднеју, на чијем је Правном факултету Стон од 1973. предавао као гост (*visiting professor*), после пензионисања на Универзитету у Сиднеју (1972) (29). Један од најпознатијих интернационалиста свога времена посебну наклоност је показивао према малим државама и младим људима којима је желео да помогне. Оснивањем Фонда та ће му се жеља делимично испунити.

*

*

*

Имајући у виду досадашња искуства верујемо да ће се оваква пракса наставити. То је посебно могуће у срединама као што је европска, у којима је развијен научни рад. Примера ради, поменимо да се после летњих курсева из људских права, које у месецу јулу организује Међународни институт за људска права у Страсбуру, одржавају предавања у Академији за међународно право у Хагу, а после њих све чешће научни скупови у Утрехту. Већ то је сасвим довољно да научни караван крене из град у град, из земље у земљу као некада путујуће позоришне дружине. Сада би ти каравани били знатно већи јер би се у њима поред естрадних научника нашли и научни туристи који са себи ближињима добијају прилику да не само заједно обилазе културне и историјске знаменитости, већ и да добију обавештења од најстручнијих водича посебно ангажованих за такве прилике.

(Примљено 21. маја 1993)

(29) Истовремено је био професор Хестингс колеџа Универзитета Калифорнија.